

Matti Rudanko

Juridiikka ja liikkeenjohdon strategiat

Juridiikan roolit

Puhuttaessa juridiikan roolista liike-elämässä korostetaan toisinaan lähinnä siitä aiheutuvia toimintarajoituksia. Esimerkiksi toiset oikeustaloustieteilijät selittävät markkinoiden sääntelyn lähinnä transaktiokustannuksia lisääväksi tehokkuusmiinukseksi. Myös jotkut juristit esittävät oikeuden roolin liike-elämässä vähäisenä. Merkitseehän oikeudellisiin ratkaisuihin turvautuminen liikesuhteessa yleensä epäonnistumista ja myönteisen jatkokehityksen kariutumista. Siksi myös oikeussuoja, esimerkiksi sopimusten sitovuus halutaan hoitaa yhteisin vapaaehtoisin järjestelyin mieluummin kuin virallisen tuomioistuinkoneiston avulla. Näitä tosiasioita korostetaan esimerkiksi angloamerikkalaisessa relational contracting -keskustelussa

Juridiikan todellinen rooli liike-elämässä ei kuitenkaan saa hämärtyä. Ensinnäkin tulee mieleen vertaus juridisista säännöistä talouselämän ”liikennesääntöinä”, siis kylläkin vapaan liikkumisen rajoitteina, mutta kuitenkin järjestelmän toimivuutta turvaavana välttämättömänä käyttöjärjestelmänä. Tämä käsitys manifestoituu erityisen selkeästi markkinoiden vapautta korostavan Yhdysvaltain tarkoin säännellyillä pääomamarkkinoilla.

Markkinatoimintoja rajoittaville säännöksille on liike-elämän käytännössä innovoitu positiivista roolia esimerkiksi kuluttajansuojan alalla. Kyseisen lainsäädännön alkuaikoina tehtiin joillakin aloilla välttämättömyydestä hyve ja kuluttajansuojasta mainosvaltti: kun kuluttajana käytät meidän palvelujamme, saat parempaa oikeussuojaa kuin toimimalla omin neuvoin. Vaikka tällainen menettely ei vastannut ns. lainsäätäjän tarkoitusta, se tavallaan osoittaa juridiikan mahdollisuuksia luovan liikkeenjohdon välineenä.

Normit insentiiveinä

Sääntelyn positiivista roolia korostaa myös taloustieteellinen tapa tarkastella oikeussääntöjä insentiiveinä eli kannusteina tietynlaiseen taloudelliseen toimintaan. Hyvä sääntely kannustaa tämän näkökulman mukaan tehokkaaseen toimintaan ja auttaa hallitsemaan moraalaisia riskejä (moral hazard) sekä välttämään ns. epäedullista valikoitumista (adverse selection) päämiehen ja agentin välisessä suhteessa. Tällöin oikeuden ja talouden nähdään olevan tehokkuutta lisäävässä synergiasuhteessa toisiinsa.

Vapaiden markkinoiden paremmuutta korostava taloustieteellinen näkemys ei ole estänyt näkemästä sääntelyyn liittyviä tehokkuusmahdollisuuksia. Taloudellisina insentiiveinä oikeussäännökset sisältävät julkisen vallan pakottäytäntöulottuvuuden, tietoisuuden siitä, että kannuste, esimerkiksi sopimussanktio, on tarvittaessa pakkoteitse toteutettavissa. Myös käsitys sääntelystä markkinoiden välttämättömänä käyttöjärjestelmänä perustuu julkisen vallan tarjoamaan täytäntöönpanotukeen. Toisinaan tosin elinkeinoelämän itsesääntely osoittautuu julkista sääntelyä tehokkaammaksi yritystoiminnan organisoinnin välineeksi

Pakottavat ja tahdonvaltaiset

säännökset

Julkisen sääntelyn keinoin kuitenkin voidaan korjata sopimuksenteon tehokkuuspuutteita pakottavin (indispositiivisin) säännöksin, joista ei voida sopimuksin poiketa. Niinpä voidaan esimerkiksi säätää pätemättömiksi sopimukset, joihin on vaikuttanut pakko, petos, erehdys tai muu vastaava poikkeama ns. täydellisen sopimuksen asetelmista. Myös kohtuuttomien sopimusehtojen sovittelulla voidaan korjata sopimukseen liittyviä markkinahäiriöitä.

Juridinen osaaminen liikkeenjohdon välineenä

Liikemyrityksen toiminnassa oikeudellinen osaaminen liittyy saumattomasti taloudellis-yhteiskunnallisiin valmiuksiin, joiden varaan liiketoiminnan suunnittelu on rakennettava alkaen yksittäisten operaatioiden taktisista kuvioista aina kokonaisvaltaiseen yritysstrategiaan asti. Markkinaorganisoitumisen suunnittelu kuten valinta yksittäisten transaktioiden, sopimussuhteiden ja kiinteiden yhtiöorganisaatioiden välillä edellyttää niin taloudellista tehokkuusanalyysiä kuin selvitystä organisaatioista, vastuukysymyksistä ja muista juridisista aspekteista. Toimintaympäristön perusedellytykset kuten kansainvälinen taloudellinen integraatio, kotimaiset markkinarakenteet, liikekilpailun puitteet ja jopa asiakassuhteiden pelisäännöt määräytyvät myös juridisista lähtökohdista käsin.

Liikemyrityksen osaaminen on siis myös juridista. Tämä osaamisalue ei ole vain pelisääntöjen tuntemista. Se sisältää myös liiketaloudellista osaamista täydentävän positiivisen ulottuvuuden, joka lisää liikkeenjohdon strategisia ja taktisia valmiuksia. Juridiikan merkitys ei rajoitu konfliktitilanteisiin. Sääntö- ja tuomioistuinkeskeisestä juridiikkakäsityksestä on siirrytty huomaamaan myös juridiikan positiivinen rooli liikkeenjohdon palveluksessa sellaisilla alueilla kuin sopimussuhde- ja verosuunnittelu, markkinointi, rahoitus, työsuhde- ja ympäristöjohtaminen, organisaatio- ja etabloitumismuodon valinta, aineettoman yritysvarallisuuden kuten teollis- ja tekijänoikeuksien käyttö ja kilpailutaktinen suunnittelu. Itse asiassa useimmat yritystoiminnan osa-alueet tarjoavat esimerkkejä juridiikan tällaisesta positiivisesta roolista.

Oikeuden arvoulottuvuus

Juridiikka on käsitteen mukaan mm. oppia oikeudenmukaisuudesta. Se käsittää tietämyksen liikesuhteiden oikeudenmukaisesta järjestämisestä. Oikeudenmukaisuus on epäilemättä tarkoituksenmukaisuuden tärkeä elementti. Oikeudenmukaisuutta ja taloudellista tehokkuutta ei nimittäin tarvitse pitää toisiaan poissulkevinä ominaisuuksina, vaan osaksi ne voidaan palauttaa toisiinsa. Oikeudenmukaisuus ei voi täysin toteutua ilman tehokkuutta, ja toisaalta taloudellisesti tehokas järjestelmä edellyttää käytännössä oikeudenmukaisuuden elementtiä. Merkitseehän esimerkiksi yhteiskunnallinen epäoikeudenmukaisuus kuten epätasa-arvo usein yksiselitteisesti kvantifioitavia taloudellisia kustannuksia.

Oikeudenmukaisuuteen luetaan usein sellaisia elementtejä kuin kohtuus, riittävän tasaisen tulonjaon aspekti, työn ja pääoman tasapuolinen palkitseminen tuotannon tekijöinä ja muut yhteiskunnalliset ja taloudelliset arvot. Nämä ovat mukana yhteiskunnan ja talouselämän rakenteissa alkaen yhteiskunnan perusedeologiasta yksittäisten liikesuhteiden konkreettisiin oikeudenmukaisuuskysymyksiin asti. Oikeudenmukaisuus ja juridiikka sisältävät siis yhteiskunnan ja talouden arvoulottuvuuden. Sen sisältö vaihtelee, koska se on sidoksissa mm. yhteiskunta- ja talousjärjestelmään, kulttuuriin ja jopa uskontoon. Ihmis- ja perusoikeuksien kautta on tosin koetettu etsiä universaalia ”luonnonoikeutta”, joka sisältäisi eri järjestelmien yhteiset ja luovuttamattomat perusarvot.

Sopimussuhdesuunnittelu

Liikkeenjohdon päätöksenteko edellyttää usein juridisten näkökulmien avaamista ja juridiikan mahdollisuuksien oivaltamista. Esimerkkeiksi voidaan valita sopimussuhdesuunnittelu sekä markkinarakenteet ja –strategiat. Itsestään selvänä lähtökohdiana on, että koko sopimuksen merkitys liiketoiminnallisen riskienhallinnan ja kalkyloinnin välineenä perustuu sopimusten sitovuuteen, jossa juridisella ulottuvuudella eli pakkotäytäntöpanomahdollisuudella on tärkeä sijansa.

Oikeustaloustieteellinen tehokkaan sopimuksen teoria antaa liikkeenjohdolle sopimussuhdesuunnittelun välineitä. Tehokkaaksi sanotaan sopimusta, joka minimaalisin transaktiokustannuksin siirtää varallisuus oikeuksia tehokkaaseen käyttöön tai jonka täyttämiskustannukset jäävät pienemmiksi kuin täyttämisestä saatava hyöty.

Tehokkaasta sopimuksesta erotetaan sopimuksen optimaalinen eli tehokas sidonnaisuustaso, johon pyritään purkuseuraamuksen, vahingonkorvauksen, hinnanalennuksen ja muiden juridisten sopimussanktioiden oikealla strukturoinnilla. Optimaalinen sidonnaisuustaso on riittävä kannustamaan osapuolia tehokkaan sopimuksen täyttämiseen, mutta riittämätön aikaansaamaan kannustevaikutusta, jos sopimus osoittautuu tehottomaksi, esimerkiksi olosuhteiden muuttuessa. Viimeksimainitussa tapauksessa on taloudellisesti tehokasta jättää sopimus täyttämättä, jolloin puhutaan tehokkaasta sopimusrikkomuksesta. Tällöin kohdataan kuitenkin myös oikeuden arvoulottuvuus. Ns. sopimusmoraali voi vaatia suojaamaan luottamusta sopimuksen pysyvyyteen, vaikka sopimus ei täysin vastaisikaan taloudellista

tehokkuuskäsitettä. Tällaisetkin sopimukset voivat edustaa esimerkiksi osapuolille tärkeitä tunne- tai muita aineettomia arvoja.

Juridisten sanktioiden määrittämä ns. sopimusvastuu tulisi mitoittaa niin, että siihen sisäistetään vastapuolen menettämä hyöty rikkomustilanteissa, muut sopimusrikkomuksen kustannukset ja jopa rikkomukseen ns. ulkoisvaikutukset (externalities) kuten ympäristövaikutukset.

Sopimuksen riskienhallintafunktio, joka toteutetaan juridisten sanktioiden määrittelyllä, sisältää myös riskien jakamisen osapuolten kesken. Oikeustaloustieteen välineistöä voidaan soveltaa myös tähän tehtävään. Esimerkiksi tutkimustulokset ihmisten riskiaversiosta eli riskien kaihtamistaipumuksesta voivat auttaa strukturoimaan kannusteiden ja sopimusriskien välistä suhdetta. Ns. tehokkaan riskinkantajan teoriassa taas kehitetään niitä kriteerejä, joilla saavutetaan riskien tehokas allokaatio osapuolten välillä.

Rahoitusmarkkinoiden juridiset innovaatiot

Juridinen ajattelu ja innovointi on viime aikoina usein joutunut vastaamaan taloudellisen kehityksen haasteisiin. Talouslaman myötä omaksi oikeudenalakseen kehittynyt insolvenssioikeus on kehittänyt mm. yrityksen saneerausta ja yksityishenkilön velkajärjestelyä koskevan lainsäädännön. Yrityksille on tällä alueella voitu tarjota uudenlaisia selviytymiskeinoja. Saneeraushakemusten käsittelyssä saadut kokemukset ovat ehkä myös tehostaneet yritysten elinkelpoisuuden arviointimahdollisuuksia. Tällaisella osaamisella voi olla käyttöä kriisitilanteiden ulkopuolellakin esimerkiksi luototusharkinnassa, erityisesti arvioitaessa ylivelkaisen asiakkaan lisäluototuksen mahdollisuuksia.

Juridis-taloudellista innovointia on myös mm. arvopaperistaminen (securitization), jonka keinoin voidaan tuotteistaa hankalastikin markkinoitavia yritysvaarallisuuden eriä kuten ongelmaluottoja ja arvonsa menettäneitä kiinteistöjä.

8. Sääntely yritystoiminnan ohjailuinstrumenttina

Oikeuden erityisasema myös liikkeenjohdon instrumenttina kohdataan siihen liittyvässä arvoulottuvuudessa, jolla on laaja kosketuspinta moraaliin. Tämän ulottuvuuden kautta juridiikka on paitsi edellä mainituin tavoin liiketoiminnan suunnittelun väline myös yritystä, sen kanssa toimivia muita tahoja tai jopa yleisempiä, ulkopuolisia arvoja suojaava järjestelmä. Tässä roolissaan juridiikka siirtyy liikkeenjohdon instrumentin asemasta ulkopuolisen ohjailun välineeksi. Olennaista yrityksen kannalta on, että tällöin juridiikka vaikuttaa yrityksen intressitahojen tahdosta riippumattomalla, jopa niiden tahdon vastaisella tavalla.

Ulkopuolisen ohjailun välineenä juridiikka on liikkeenjohdon näkökulmasta päätöksentekoa rajoittavaa viitekehystä. Edustavana esimerkkinä valtiosisäisen oikeusjärjestyksen alueelta voidaan pitää heikompia sopimusosapuolia suojaavaa sosiaalisväritteistä sääntelyä kuten kuluttajansuojaa. Kuitenkin myös tällainen rajoittava sääntely voi merkitä positiivista elementtiä liikkeenjohdon päätöksenteossa. Tämä mahdollisuus sisältyy sääntelyn arvoulottuvuuden ja julkisen vallan täytöntöönpanovoiman yhdistelmään. Kun julkisen sääntelyn läpäisyvoiman vuoksi voidaan luottaa siihen, että rajoitukset kohtaavat tehokkaasti ja tasapuolisesti kaikkia toimijoita, rajoitusten vaikutukset kannattavuuteen ja kilpailukykyyn tasoittuvat. Tällöin uusi arvoelementti voi olla helpompi ottaa mukaan yritysten päätöksentekoon.

Ohjailunormit ja globaalit haasteet

Markkinoiden vapautuessa ja globalistuessa yhä suurempi osa ihmisiä, yhteiskuntaa ja luontoa koskevista päätöksistä tehdään markkinaehtoisessa ympäristössä. Kuvaavana ja tärkeänä esimerkkinä voidaan pitää yksityistämiskehitystä, jossa moni aikaisemmin julkisen vallan yksinomaiseen toimivaltaan kuulunut toiminto on siirtynyt yksityisten yritysten hoidettavaksi markkinoiden ehoilla. Julkisen vallan, nimenomaan kansallisvaltioiden, on muutenkin nähty menettävän merkitystään taloudellisina ja jopa poliittisina toimijoina yrityksille, erityisesti suurille monikansallisille yhtiöille. Tämä kehitys korostaa yleisten intressien vuoksi yrityksissä tapahtuvan päätöksenteon sisällöllisiä vaatimuksia. Kannattavuuden ja muiden markkina-arvojen rinnalle nousee tällöin sellaisia arvoja, joita on aikaisemmin otettu huomioon lähinnä vain julkisen vallan poliittisessa päätöksenteossa ja vapaaehtoisessa kansalaistoiminnassa.

Esimerkiksi postipalvelujen alueellisesti tasaisen saatavuuden turvaaminen on yksityistämisen aiheuttamia tunnettuja ongelmia. Lisäksi yritysten päätöksenteossa kohdataan yhä enemmän myös yleisen teknisen ja taloudellisen kehityksen tuomia kysymyksiä, joista monet ovat luonteeltaan kansainvälisiä tai suorastaan globaaleja. Näitä ovat tunnetusti mm. kestävä kehityksen turvaaminen, oikeudenmukainen kansainvälinen talousjärjestys, erityisesti tulonjako teollistuneiden ja kehitysmaiden välillä sekä ihmisoikeuksien, erityisesti sosiaaliturvan asema globalistuvien markkinoiden paineessa.

Ainakin niin kauan kuin ratkaisuja edellä mainittuihin ongelmiin ei voida tuottaa, niiden käsittelyyn markkinaehtoisessa ympäristössä tarvitaan itsestään selvästi juridisia keinoja, joilla arvoja voidaan toteuttaa. Kyseessä ovat juridiikalle uuden mittaluokan haasteet. Valtiosopimusten ja kansainvälisten järjestöjen kuten WTO:n kasvanut rooli ilmentää juridisen toiminnan uusia ulottuvuuksia. Kansainvälisen liiketoiminnan ja kansallisesti suojattujen arvojen väliset intressiristiriidat vaikuttavat luonnollisesti myös tässä toiminnassa, kuten mm. MAI-sopimuksen käsittely on osoittanut.

Erityinen jännite näyttää vallitsevan globalistumisen ja ihmisten sosiaalisen hyvinvoinnin välillä. Tämä jännite on ilmeisesti avainasemassa etsittäessä selityksiä viimeaikaisiin tavattomasti mittasuhteet saaneisiin taloudellis-sosiaalisiin ongelmiin. Työttömyyttä ja sosiaaliturvan leikkaustarvetta selitetään kansallisen kilpailukyvyyn säilyttämispaineiden kautta. Jos tämä pitää paikkansa, kyseessä on ”a race to the bottom”, kilpailu pohjalle sosiaalisen suojelun tasossa. Sosiaaliturvan tasoon, joka edellyttää keskimääräistä korkeampaa verotusta, ei tällaisessa kilpailussa ole varaa. Erityisesti pääoman vapaa liikkuvuus globaaleilla markkinoilla pakottaa kilpailukyvyyn nimissä työn ja pääoman epätasa-arvoiseen verokohteluun, jolloin kohdataan myös työn ja pääoman välistä tulonjakoa koskeva klassinen oikeudenmukaisuusongelma.

Yritysten arvot

Vaikka arvojen ja markkinoiden välinen suhde on enemmän norminantajan kuin liikkeenjohdon problematiikkaa, kehitys on tuomassa arvokeskustelua ja eettisiä kysymyksiä lähemmäksi myös yritysten päätöksentekoa. Kun arvoja on yhteiskunnassa alettu korostaa, niiden merkitys kasvaa myös yritysten kannalta, esimerkiksi imago-syiden vuoksi. Erityisesti suurissa pörssiyrityksissä arvoja on alettu jopa kirjata konkreettisiin asiakirjoihin. Onpa tällainen arvolista myös Helsingin kauppakorkeakoululla. Koulumme arvoihin kuuluvat tutkimuksellisten ja opetuksellisten arvojen lisäksi mm. kyvykkyyden kannustaminen, työyhteisöjen monimuotoisuuden edistäminen, yhteisöllisyyden vahvistaminen ja yhteisössä toimivien hyvinvoinnin vaaliminen, kansallinen vastuuntunto ja kansainvälisyys, eettisten periaatteiden noudattaminen, rehellisyyden ja toisten kunnioittaminen sekä tasa-arvon ja kestävä kehityksen huomioonottaminen.

Yritysjuridiikka kaupallisen opetuksen osana

Yritysjuridiikan asema kauppakorkeakoulujen opetuksen ja tutkimuksen osana on kansainvälisesti tunnustettu, hyvin perustein. Se tarjoaa parhaat mahdollisuudet oikeudellisen ja liiketaloudellisen osaamisen yhdistämiseksi juuri yritysmaailman tarkoituksia vastaavalla tavalla. Tehtävämme täällä on tuoda esiin ja kehittää oikeudelliseen ja liiketaloudelliseen tutkimukseen perustuvaa tieteellistä tietoa, jonka avulla yritysmaailma pystyy vastaamaan kiihtyvän kehityksen haasteisiin. Tarvitaan liiketoiminnan ja liikesuhteiden teoriaa ja käytännön osaamista, jossa sovelletaan paitsi liiketaloustieteen myös juridiikan välineitä. Tämän tehtävän toteuttamiseksi puhallamme ekonomisteina ja juristeina yhteiseen hiileen ja käytämme hyväksi ilmeisiä synergian mahdollisuuksia.